

Синиця І. А., д-р філол. наук
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Київ
Ян Сяотин, стажист
КНЛУ, Київ, Пекін, Китай

ВИРАЖЕННЯ АТРИБУТИВНОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ І КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті описуються способи вираження атрибутивних відношень у російській і китайській мовах. Автор вказує характерні ознаки атрибутивної семантики у двох мовах, описує спільні й відмінні риси, детально аналізує синтагматичні особливості використання китайського атрибутивного суфікса як знака алфавіта синтаксиса, зупиняється на особливостях відповідностей атрибутивних конструкцій двох мов.

Ключові слова: атрибутивність, атрибутивні відношення, російська мова, китайська мова, знак алфавіта синтаксиса, атрибутивні конструкції.

Synytsia I.A., PhD
Yang Xiaoting, trainee KNLU,
Kyiv, Beijing, China

EXPRESSION OF ATTRIBUTION IN THE RUSSIAN AND CHINESE LANGUAGES

The ways of expression of the attributive relations in the Russian and Chinese languages are described in the article. The authors specify characteristic signs of attributive semantics in two languages, describe the common and distinctive features, analyze syntagmatic features of the use of the Chinese attributive suffix as a syntax alphabetic character, focus on the features of compliances of attributive designs of both the languages.

Keywords: attribution, attributive relations, Russian, Chinese, syntax alphabetic character, attributive designs.

УДК 801.81.001.4 (477)

М'ягкота І., викладач
Львівський державний університет фізичної культури, Львів

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

У статті досліджено гіперо-гіпонімічні відношення в терміносистемі української фольклористики, виявлено специфіку цього поняття у термінологічній наявності, виокремлено терміни фольклористики за кількістю рівнів членування.

Ключові слова: українська мова, лексико-семантична система мови, терміносистема, термінологія, фольклористика, гіперо-гіпонімічні відношення, гіперонім, гіпонім.

© І. М'ягкота, 2014

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність дослідження гіперо-гіпонімічних відношень зумовлена тим, що гіперо-гіпонімія як самостійна лексико-семантична категорія відіграє дуже важливу роль систематизатора лексичних систем національних мов узагалі і термінологічних підсистем зокрема. Тому інтерес мовознавців і термінознавців до вивчення гіперо-гіпонімічних відношень є зумовленим і зрозумілим. У нашому дослідженні категорія гіперо-гіпонімії у терміносистемі української фольклористики вивчається вперше.

Мета дослідження: вивчення суті лексико-семантичної категорії гіперо-гіпонімії та особливостей її реалізації в терміносистемі української фольклористики. *Об'єктом* дослідження є термінолексика української фольклористики. *Предмет* дослідження — гіперо-гіпонімічні відношення у терміносистемі української фольклористики.

Аналіз джерел дослідження. Питаннями гіпонімії займалися Л. О. Новиков [1], М. П. Кочерган [2], гіперо-гіпонімічні відношення в термінології досліджували Д. С. Лотте [3], Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін [4], Т. Л. Канделаки [5], Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк [6]. Останніми роками українські вчені частково розглядали питання гіперо-гіпонімії на матеріалі різних термінологій: економічної (О. Чуськова), пожежно-технічної (О. Кучеренко), фізичної (І. Волкова), музичної (С. Булик-Верхола), медичної радіології (І. Корнейко) тощо. З'явилися роботи, присвячені саме гіперо-гіпонімічним відношенням у різних терміносистемах, наприклад, О. Масликової [7] та Д. Шапран [8].

Завдання дослідження — з'ясувати специфіку гіперо-гіпонімічних відношень у термінології загалом та терміносистемі української фольклористики зокрема, визначити характер протиставлень між термінами фольклористики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У теорії мовознавства виділяють чотири основних типи лексико-семантичних відношень мовних одиниць, що знаходять вияв у чотирьох основних видах опозицій: нульовій, або опозиції тотожності (повна синонімія), привативній (гіпонімія), еквіполентній (часткова синонімія, відношення співгіпонімів, антонімія), диз'юнктивній (асоціативна полісемія, омонімія) [1]. Відношення гіпонімії, як найбільш загальні й універсальні, вважаються «найбільш фундаментальними парадигматичними смисловими відношеннями, через які структуровано словниковий склад мови» [9: 478]. Тому гіперо-гіпонімічна парадигма розглядається термінознавцями як одна з найважливіших категорій, що формує термінологічні структури, і як універсальний засіб тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми. У мовознавстві термін «гіперо-гіпонімічні відношення» вживають як синонім до терміна «родо-видові відношення» і взаємопов'язують їх. Гіперо-гіпонімічні відношення також називають *гіпонімічними, інклюзивно-ексклюзивними*.

Автори монографії «Українське термінознавство» констатують, що визначення гіперо-гіпонімічних відношень перебуває на початковій стадії, проте домінує погляд, що гіпонімічні парадигми логічно уґрунтовані взаємодією між родо-видовими поняттями та частиною й цілим. На їхню думку, гіперо-гіпонімічні відношення між термінами конкретних систем виникають або внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів, або шляхом актуалізації їхніх парадигматичних значень [6: 192].

М. Кочерган наголошує, що гіпонімія характеризується привативною опозицією: видові назви завжди є семантично багатшими від родових. Саме тому на відміну від

синонімії, яка допускає взаємну заміну, гіпонімія характеризується односторонньою заміною гіпоніма на гіперонім, але не навпаки [2: 125].

Зауважмо, що слова-гіпоніми — видові поняття, називають ще *когіпонімами* або *співгіпонімами*. М. В. Нікітін іменує їх *еквонімами*. Це співвідпорядковані види одного рівня абстракції, наприклад: *молитви, замовляння, побажання, благословення, прокльони* тощо.

Рід — це клас предметів (понять), до складу якого належать інші класи предметів (понять), що є видами цього роду. Гіпероніми й гіпоніми створюють відкриті гіпонімічні ряди, кожен із яких має один гіперонім, що позначає загальне поняття, та один або більше гіпонімів, підпорядкованих цьому гіпероніму. Чим більше гіпонімів, тим ширше значення гіпероніма [10: 32].

Гіперо-гіпонімія належить до найважливіших категорій у терміносистемі фольклористики, свідчить про наявність ієрархічних відношень у ній.

У гіперо-гіпонімічну групу об'єднують термінологічні одиниці, які виражають ту саму семантичну ознаку з різним ступенем конкретизації: гіперонім позначає родове поняття, гіпоніми — конкретні видові поняття. Наприклад, термін *замовляння* (жанр словесного фольклору у формі усталених висловів, речитативних, переважно віршованих, тирад, що супроводжують магичні дії, рухи їх виконавців — знахарів (від «знати»), відьом чи відьмаків (від давнього «відати» — знати), чарівників, ворожитів, шептук тощо і виражають їх бажання вплинути на природу, на людину і її стосунки з довкіллям у відповідному напрямку (доброму або злому) [11: 139] є гіперонімом до гіпонімів *господарські замовляння, лікувальні замовляння, родинно-побутові замовляння, соціально-громадські замовляння*; гіперонім *загадка* (жанр фольклору, що має лаконічну форму хитромудрого прямого або непрямого запитання, опису, віршика чи вислову, які різними видами <...> зображують предмет або явище, заховані для відгадування) [11: 136] охоплює гіпоніми *анімістичні загадки, зооморфічні загадки, антропоморфічні загадки*.

Терміни, що відповідають видовим поняттям (наприклад, *прислів'я, прикмети, приказки, примовки, вітання, подяки, поздоровлення, дотепи, жарти, каламбури, тости, прощання*), виступають гіпонімами стосовно терміна співвіднесеного з родовим поняттям *паремія* і як співгіпоніми відносно один одного; співгіпоніми *графіті, альбоми, пісенники, «святі листи», «листи щастя»* є гіпонімами до гіпероніма *сучасний міський фольклор*. Аналіз розвитку гіперо-гіпонімічних відношень від гіпероніма до гіпоніма дозволяє вказувати на звуження семантики, та, навпаки, в напрямку від гіпоніма до гіпероніма спостерігаємо розширення значення.

Мовний аналіз, засвідчив, що гіперо-гіпонімічні відношення, зокрема, пов'язані з семантичними розрядами, які можна виділити в термінолексичі української фольклористики на підставі спільної семантичної ознаки у значеннях термінів. Наприклад: 1) розряд «назви жанрів дитячого фольклору, що побутують у середовищі дітей»: гіперонім — *жанр дитячого фольклору*, гіпоніми — *заклички, лічилки, дражнили, мирилки, страшилки, скоромовки*; 2) розряд «назви термінів, що позначають календарні цикли»: гіперонім — *цикл*, гіпоніми — *цикл зимовий, цикл весняний, цикл літній, цикл осінній*; 3) розряд «назви термінів, що позначають жанр календарно-обрядових пісень літнього циклу»: гіперонім — *календарно-обрядова пісня*, гіпоніми — *маївки (майські пісні), рурсальні пісні, купальські пісні, собіткові пісні, петрівчані пісні, царинні пісні*.

У гіперо-гіпонімічних рядах можуть бути і формально-семантичні, і власне семантичні зв'язки. Якщо гіперонім і гіпонім спільного формального копонента не мають, то їм властива лише семантична близькість: *танкові пісні — коломийки, частівки, шумки, гопачки, козачки, чабарашки*. Якщо гіпонімічні відношення виражені не тільки семантично, але й формально, гіпоніми мають спільні елементи як у плані змісту, так і в плані вираження: *коломийки — родинно-побутові коломийки, соціально-побутові коломийки, гумористичні коломийки, сороміцькі коломийки*.

Гіпоніми в окремих випадках можуть стати гіперонімами щодо інших термінів-гіпонімів. На базі такого гіпероніма утворюється мікрополе термінів, у якому простежується ієрархічна взаємозалежність понять. Наприклад, гіпонімами до гіпероніма *народна гра* є такі найменування: *сюжетні народні ігри з елементами драматизації, рухливі ігри, словесні ігри, ігри з народними саморобними іграшками, музичні ігри, ігри-розваги, розвивальні або «пальчикові ігри»*. У свою чергу гіпонім *рухливі ігри* є гіперонімом до наступних понять: *ігри з елементами загальнорозвивальних вправ, ігри з текстом, ігри з бігом, ходьбою, вправами на рівновагу, ігри зі стрибками, ігри з метанням і ловлею, ігри на шиккування і перешикування, ігри з елементами акробатики, ігри з елементами боротьби*.

Д. С. Лотте виділяє такі «основні правила поділу понять, які перебувають у родовидових відношеннях: 1) підстава поділу (тобто ознака, за якою відбувається поділ обсягу поняття) повинна лишатися однією й тією самою під час утворення будь-якого видового поняття; 2) обсяги видових понять повинні вичерпувати обсяг родового поняття» [3: 29]. Оскільки гіперонімом може бути поняття, схарактеризоване з різних боків, конкретизоване за різними критеріями, гіпоніми групуємо не в одне велике родо-видове утворення, а на основі одного гіпероніма утворюємо кілька гіперо-гіпонімічних груп на підставі різних розрізнявальних класифікаційних ознак, кожна з яких є підставою поділу родового поняття на видові, і слугує об'єднувальним чинником групи. Наприклад, термін *фольклор* є гіперонімом у таких групах (діаграма 1): за первісним джерелом (*автентичний фольклор, вторинний фольклор*); за формами (*пісенно-віршовий, прозовий, драматичний*); за видом (*обрядовий, позаобрядовий, магічні формули, казкова проза, неказкова проза, паремії, драматика в обрядах та іграх, творчість, пов'язана з народним театром*); за відношенням до періоду (*фольклор давній, фольклор новий*); за приналежністю до середовища функціонування обряду (*календарно-обрядовий, родинно-обрядовий*); за відношенням до місця побутування (*фольклор тюремний, фольклор таборовий, фольклор каторжанський*); за відношенням до різних соціальних верств і груп (*селянський і міський фольклор, робітничий фольклор, солдатський фольклор, заробітчаний фольклор, партизанський фольклор, повстанський фольклор, студентський фольклор, дитячий фольклор, еротичний (сороміцький) фольклор*); за відношенням до роду мистецтва (*фольклор музичний, фольклор хореографічний*).

В окремих гіпонімічних парадигмах спостерігаємо кілька рівнів родо-видової організації термінів. Так систематизуючи назви на позначення терміна культ, виділяємо: 1) терміносполуки-гіпоніми з трьома рівнями членування (*культ зерна та хліба, культ небесних світил, культ руху та танцю*), 2) терміносполуки-гіпоніми з чотирма рівнями членування (*культ музики та музичних інструментів, культ дерев, тварин і рослин*).

Одним із виявів системних відношень у терміносистемі фольклористики є холо-партитивні відношення, що відображають ієрархію частини й цілого, а також утворюють ієрархічні структури, як і гіперо-гіпонімічні відношення.

На думку М. В. Никітіна, «гіперо-гіпонімія базована на подібності — відмінності предметів, холо-партонімія — на зв'язках (взаємодіях, залежностях) предметів. Гіпонімічні зв'язки імен — рід класифікаційних концептуальних зв'язків, які відображають рівні подібності — відмінності предметів, що перебувають у взаємодії та взаємозалежності. Частини взаємодіють, взаємопов'язані в структурі цілого. Партитивні відношення — імплікаційний аналог класифікаційної гіпонімії» [12: 89]. У складі терміносистем фольклористики виявлено незначну кількість термінів, що пов'язані холо-партитивними зв'язками, наприклад: *етапи документування фольклору — фіксація фольклорних явищ, транскрипція фольклорних явищ, архівування фольклорних явищ*; частини фольклорного терміна *дума — заспів* (у народі «заплачка»), *основна розповідь* (власне дума), *закінчення* (у народі «славослів'є»).

Висновки. Отже, на прикладі різних термінів ми продемонстрували, наскільки розгалуженою є гіперо-гіпонімія в аналізованій терміносистемі. Мовні одиниці, що функціонують в ній, неоднорідні за обсягом та змістом понять, які вони номінують. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що гіперо-гіпонімічна парадигма є однією з найважливіших категорій, яка формує систему термінів фольклористики і виступає засобом їх тематичної ієрархічної організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новиков Л. А. Семантика русского языка: учеб. пособ. [для филолог. спец. ун-тов] / Л. А. Новиков. — М.: Высш. Школа, 1982. — 272 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. — К.: Академія, 2006. — 464 с.

3. Как работать над терминологией. Основы и методы; [Пособ. сост. по трудам Д. С. Лотте и Ком. науч.-техн. терминологии АН СССР]. — М.: Наука, 1968. — 76 с.
4. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие. / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. — М.: Высш. школа, 1987. — 105 с.
5. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки; Ком. науч.-техн. терминологии АН СССР. — М.: Наука, 1977. — 167 с.
6. Панько Т. І. Українське термінознавство: підруч. [для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл.] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Л.: Світ, 1994. — 216 с.
7. Масликова О. Родо-видові терміни для називання літературних творів у термінології М. Грушевського // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2005. — С. 304–308.
8. Шапран Д. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській маркетинговій термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2005. — С. 134–137.
9. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. — М.: Прогресс, 1978. — 543 с.
10. Романова О. О. Гіперо-гіпонімія в українській швацькій термінології / О. О. Романова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — Серія: Філологічна. — Вип. 50. — № 765. — С. 32–35.
11. 11. Українська фольклористика: словник-довідник [укл.-ред. М. Чернописький]. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. — 448 с.
12. 12. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. — М.: Наука, 1988. — 167 с. — (Библиотека филолога).

И. Мягкота, преподаватель

Львовский государственный университет физической культуры, Львов

ГИПЕРО-ГИПОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ТЕРМИНОСИСТЕМЕ УКРАИНСКОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

В статье исследованы гиперо-гипонимические отношения в терминосистеме украинской фольклористики, выявлено специфика этого явления в терминологическом наличии, выделены термины фольклористики по количеству уровней членения.

Ключевые слова: украинский язык, лексико-семантическая система языка, терминосистема, терминология, фольклористика, гиперо-гипонимические отношения, гипероним, гипоним.

I. Myagkota, master

Lviv state university of Physical Culture, Lviv

HYPER AND HYPO RELATIONS IN UKRAINIAN FOLKLORE TERM SYSTEM

The article considers hyper and hypo relations in Ukrainian folklore term system, as well as the specifics of this phenomenon in the terminology. The folklore terms are distinguished according to the amount of the levels of term division.

Key words: the Ukrainian language, lexical and semantic system, term system, terminology, folklore studies, hyper and hypo relations, hyperonym, hyponym.